

dr Jan Kreft

*Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa,
Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Gdański*

Wymiary i model wykluczenia cyfrowego

W badaniach nad zjawiskiem cyfrowego wykluczenia dominowały przez lata jednowymiarowe analizy podejmowane z różnych perspektyw: ekonomicznej, technologicznej, demograficznej, geograficznej, politycznej. Każde z powyższych podejść wydają się uproszczone zniekształcając wizję cyfrowego wykluczenia. Niezbędna w tej sytuacji staje się próba integracji poszczególnych wymiarów uwzględniająca propozycje modelu wykluczenia cyfrowego.

Termin „wykluczenie cyfrowe” zdążył już zyskać szereg interpretacji, które łączy różnica w korzystaniu z komputerów i Internetu występująca między krajami i ludźmi o różnym statusie.¹ To podstawowe znaczenie wykluczenia cyfrowego „obrosło” dużym wyborem różnych definicji z których najczęściej przywoływane określają cyfrowe wykluczenie jako „nierówności w dostępie do Internetu, intensywności jego wykorzystania, wiedzy o sposobach szukania informacji, jakości podłączenia i wsparcia społecznego, pomagającego w korzystaniu z Internetu, a także nierówności w zdolności do oceny jakości informacji i różnorodność wykorzystania sieci”.² Definicja ta wychodzi poza podział na tych, którzy mają dostęp do sieci i tych, którzy go nie mają, poruszając problem umiejętności użycia i wykorzystania technologii, informacji i wiedzy dostępnej dzięki cyfrowej technologii. Ograniczając rozpatrywane zjawisko „cyfrowego podziału” do Internetu, wyłącza poza zakres analizy sprzęt komunikacyjny nie podłączony do Internetu. Uwzględnia natomiast sferę, która może nie być postrzegana jako związana bezpośrednio z siecią, a mianowicie krytyczną ocenę informacji, która powinna być podjęta bez względu na to, czy jest transmitowana przez Internet, czy zawarta w tradycyjnej formie przekazu. Co prawda ocena niektórych informacji ma związek np. z projektem stron internetowych, ale generalnie nie ma być ona uzależniona od środka przekazu.

Zjawisko cyfrowego wykluczenia precyzuje też inna definicja wskazująca, że dotyczy ono „systematycznych różnic w korzystaniu z komputerów i Internetu: pomiędzy krajami bardziej i mniej rozwiniętymi, pomiędzy ludźmi o różnym

¹ P. Norris, *Digital divide. Civic engagement, information poverty and the Internet worldwide*, Cambridge University Press, New York 2001.

² P. DiMaggio, E. Hargittai, W. Neuman, J. Robinson, *Social implications of the internet*, “Annual Review of Sociology” 2001/ 27, s. 310.

statusie społeczno-ekonomicznym (wykształceniu, dochodach, zawodzie, zasobności), pomiędzy ludźmi na różnych etapach życia, mężczyznami i kobietami, a także pomiędzy różnymi obszarami i regionami”.³ Z kolei bezpośrednio do kwestii pozostających poza tradycyjnym rozumieniem wykluczenia jako braku dostępu do sieci odwołuje się jedno z nowych podejść do wykluczenia cyfrowego zachodzącego w regionach, gdzie dostęp do Internetu jest niemal powszechny. Wykluczenie ma tam polegać na tym, że znacząca część użytkowników „nie dysponuje know – how, specjalistyczną wiedzą będącą mieszaniną wiedzy profesjonalnej, ekonomicznych zasobów i technicznych umiejętności w używaniu technologii w sposób, który poprawia wykonywanie zajęć związanych profesją i życie społecznej”.⁴

Jednowymiarowe podziały

W istocie początkowo „wykluczenie cyfrowe” traktowano przede wszystkim jako nierówny dostęp do technologii informacyjnych związany z różnicami dochodów, pochodzenia etnicznego, płci, wieku, rasy a także położenia geograficznego.⁵ Wątpliwości budził jednak binarny podział na podłączonych i nie podłączonych, krył bowiem szereg „pułapek” sugerując na przykład, że jest on bardzo trudny do zniwelowania i dotyczy absolutnej nierówności między wykluczonymi i podłączonymi. Taki podział na „podłączonych” i „niepodłączonych” sprawiał, że po 2005 r., uznano że skoro w krajach rozwiniętych większość mieszkańców uzyskała dostęp do cyfrowych technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych, to „wykluczenie cyfrowe” ma już jedynie historyczny charakter. Tymczasem, jak podkreśla J. van Dijk – prawidłowy opis rzeczywistości był inny i koncepcja wykluczenia cyfrowego zyskiwała w tym okresie może zbyt wiele znaczeń.⁶ O ile nadal dla większości mieszkańców krajów rozwijających się kluczowy jest brak dostępu do Internetu, to współcześnie dyskusja na temat wykluczenia cyfrowego pozwala na bogatszą konceptualizację. Reasumpcja aktualnego podejścia prowadzi do wskazania kilku podstawowych wymiarów nierówności opisywanych przez:⁷

³ E. Fong, B. Wellman, M. Kew i R. Wilkes, Correlates of the Digital Divide: Individual, Household and Spatial Variation. University of Toronto., http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/netlab/PUBLICATIONS/_frames.html, 2001.

⁴ P. DiMaggio, E. Hargittai, C. Celeste, S. Shafer, From Unequal Access to Differentiated Use: A Literature Review and Agenda for Research on Digital Inequality, Report prepared for the Russell Sage Foundation, s. 32, [za:] R. Kling, “Technological and Social Access on Computing, Information and Communication Technologies”, White Paper for Presidential Advisory Committee on High-Performance Computing and Communications, Information Technology, and the Next Generation Internet.

⁵ K. Mossberger, C. J. Tolbert, M. Stansbury, Virtual inequality: Beyond the Digital Divide, Georgetown University Press, Washington D.C., 2003, s. 1; K. Mossberger, D. Kaplan, G.A. Michele, Going Online Without Easy Access: A Tale of Three Cities, “Journal of Urban Affairs” 2008, s. 469 - 489.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

- Środki techniczne do których można mieć dostęp (istotna jest jakość urządzeń, oprogramowanie, szybkość połączenia).
- Swobodę dostępu – np. brak ograniczeń czasowych, ewentualna ingerencja cenzury.
- Umiejętność korzystania z komputerów i Internetu.
- Wsparcie społeczne – możliwości korzystania z pomocy innych użytkowników.
- Umiejętności korzystania z Internetu (ewentualne ograniczenia językowe i kulturowe, umiejętność oceny informacji).

Szeroką perspektywę omawianego zjawiska przedstawia P. Norris rozumiejąc przez nie trzyczłonową społeczną strukturę:⁸

- Wykluczenie globalne – odnoszące się do rozbieżności w dostępie do Internetu pomiędzy rozwiniętymi i rozwijającymi się społeczeństwami.
- Wykluczenie społeczne – dotyczy luki pomiędzy bogatymi w informację i biednymi społeczeństwami.
- Wykluczenie demokratyczne – wskazujące na różnice pomiędzy tych, którzy wykorzystują cyfrowe zasoby do mobilizowania i uczestnictwa w życiu publicznym.

Nierównomierna dyfuzja nowoczesnej technologii nie jest fenomenem dotyczącym jedynie Internetu, choć akurat w tym przypadku różnice są ekstremalne.⁹ Od kiedy tłumaczenie ekonomicznych podstaw tych różnic okazało się niewystarczające, trwały poszukiwania wyznaczników nierównego rozprzestrzeniania. E. Hargittai, która analizowała m.in. różnice pomiędzy krajami członkowskimi OECD o podobnych warunkach ekonomicznych i kapitale społecznym, wymienia obok przyczyn ekonomicznych, ludzki kapitał, środowisko prawne i istniejące już technologie.¹⁰ Badania nad grupą ponad 100 krajów o różnej sytuacji ekonomicznej dowodziły z kolei, że najważniejszym elementem wpływającym na tempo dyfuzji Internetu jest produkt narodowy brutto przypadający na mieszkańca, przy czym im jest on im większy, tym szybsze jest tempo dyfuzji. Ale istotne jest także „otwarcie kraju” oraz istniejąca infrastruktura telekomunikacyjna.¹¹ Z kolei analizy danych ze 141 krajów pozwoliły M.F. Guillenowi i S.L. Suarez zajmującym się warunkami prowadzenia biznesu i inwestowania oraz konkurencyjności i prywatyzacji sektorów telekomunikacyjnych na

⁸ P. Norris, *The Digital Divide*, *The Information Society Reader*. Frank Webster (red.), Routledge, New York 2004, s. 273 - 286.

⁹ P.V. Wunnava, D.B. Leiter, *Deteminants of Inter – Country Internet Diffusion Rates*, Discussion Paper no. 3666, VIII 2008, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit Bonn, s. 4.

¹⁰ E. Hargittai, *Weaving the Western Web: Explaining differences in Internet connectivity among OECD countries*, “*Telecommunications Policy*” 1999, vol. 23, s. 701 - 718.

¹¹ R. Beilock, D. Dimitrova, *An Exploratory Model of Inter-Country Internet Diffusion*, “*Telecommunications Policy*” 2003, vol. 27, s. 237 - 252.

sformułowanie wniosków, że ważniejsze od prowadzonej polityki są takie elementy, jak dochody, infrastruktura i zdolności władania j. angielskim. Późniejsze prace tych badaczy wykazały, że odpowiedzialne za rozwój internetowej sieci są także regulacje prawne oraz zmienne polityczne i społeczne.¹²

Podział językowy

Jednym z najistotniejszych zjawisk związanych ze wzrostem dostępu do Internetu jest postępująca multilingualizacja. Choć nadal dominującym językiem komunikacji w Internecie pozostaje j. angielski, to okres jego hegemonii należy już do przeszłości. Około dwie - trzecie użytkowników sieci internetowej posługuje się innymi językami, zwłaszcza chińskim, hiszpańskim, niemieckim i francuskim. Taka postępująca internacjonalizacja Sieci pozwala na dywersyfikację językowych zdolności jej użytkowników.

Na początku 2009 r. Internet był dostępny dla blisko 1,6 mld osób, czyli dla co czwartego mieszkańca globu. Z roku na rok maleje pośród użytkowników Internetu udział osób dla których angielski jest podstawowym językiem i przybiera posługujących się innymi językami. W sytuacji rosnącego językowego rozproszenia i dyfuzji informacji wzrasta znaczenie tłumaczeń. Nieustannie też przybiera wityryn w tzw. nowych językach, choć dodać należy, że nadal nie są brane pod uwagę znaczące segmenty mieszkańców globu, dla których rodzimym językiem nie jest żaden z najbardziej popularnych w sieci - na ponad 6900 żyjących języków, 347 jest używanych przez więcej niż milion ludzi.¹³

Powód dla którego nadal w Internecie nie są obecne liczne języki jest klarowny. Lapidarnie przedstawia go J. Nielsen stwierdzając, że występują one na obszarach na których nie opłaca się podejmować takich wysiłków ze względu na „niewystarczającą liczbę użytkowników”.¹⁴

Zaznaczyć przy tym należy, że globalna lingua franca (międzynarodowy angielski) w większości zatrafiła gramatyczne subtelności i stał się zredukowaną standaryzowaną formą języka kulturowej komunikacji – „Mac-językiem” globalizującego się Mac-Świata lub „euro-mową” wielojęzycznego „starego” kontynentu.¹⁵ Stał się językiem deterytorializacji i zatrafił podstawowe związki ze swoim specyficznym kulturowym kontekstem.

Podział według wieku

¹² M.F. Guillena, S.L. Suarez, “Developing the Internet: entrepreneurship and public policy in Ireland, Singapore, Argentina, and Spain, “Telecommunications Policy” 2001 vol. 25, s. 349 – 371.

¹³ R.G. Gordon, Ethnologue. Languages of the World, Dallas, Tex.: SIL International. Dostępne na: <http://www.ethnologue.com/>

¹⁴ Tamże.

¹⁵ M. Snell-Hornby, Communicating in the Global Village: On Language Translation and Cultural Identity, [w:] Ch. Schäffner, Translation in the Global Village, Multilingual Matters, Clevedon 2000, s. 17.

Kolejnym parametrem wykluczenia jest wiek, okazuje się bowiem, że zdecydowanie częściej z Internetu korzystają osoby młodsze, choć doświadczenie krajów wysoko rozwiniętych każe sądzić, że wynikające z różnic wieku dysproporcje w dostępie do urządzeń informacyjno – telekomunikacyjnych będą się zmniejszać wraz ze zwiększającym się dostępem całego społeczeństwa. Przykładem Stany Zjednoczone w których korzystanie z komputerów w grupie wiekowej powyżej 65 roku życia podwoiło się w latach 2000 – 2008, choć nadal pozostaje poniżej średniej społecznej.¹⁶

Różnice dotyczą także sposobu korzystania – osoby młodsze częściej korzystają z takich narzędzi komunikacji jak poczta elektroniczna i komunikatory. Częściej także uczestniczą jako członkowie sieciowej społeczności w dyskusjach politycznych i na temat stylów życia. Dotyczą także umiejętności poruszania się w Internecie. Jak wynika z badań osoby starsze korzystają z Internetu znacznie krócej niż młodsze (do 30 lat) i ma to związek z ich, generalnie, mniejszą biegłością.¹⁷

Wykształcenie też dzieli

Podobnie różnicującym parametrem jest wykształcenie: wyższe wykształcenie odgrywa kluczową rolę w transmisji wiedzy, jej kreacji i transferze. Z kolei kompetencje użytkowników wpływają na wyszukiwane przez nich treści.¹⁸ Z konstatacją tą korespondują wyniki badań potwierdzających, że „zażyłość” z komputerem pozytywnie wiąże się z rozwojem ważnych z punktu widzenia użytkowników umiejętności.¹⁹ Badania potwierdzają także np., że studenci korzystający z Internetu, a pochodzący z rodzin w których przynajmniej jedno z rodziców ma wyższe wykształcenie częściej są kreatorami zawartości internetowej. Szereg badań przynosi ponadto wnioski, że gorzej wykształceni internauci korzystają przede wszystkim z rozrywkowych aplikacji internetowych, w mniejszym stopniu korzystają natomiast z możliwości transakcji via Internet. Lepiej wykształceni częściej korzystali z serwisów informacyjnych, związanych wykonywaną pracą, bankowością internetową, zakupami oraz z informacji rządowych.²⁰

Podział II poziomu

¹⁶ Z komputerów korzysta w USA ok. 38 proc. obywateli powyżej 65 r. życia. T. Mohn, That Digital Divide, Bridged in a Classroom, "New York Times" 29.XI.2008, s. 10.

¹⁷ E. Hargittai, Second – Level Digital Divide: Differences in People's Inline Skills, "First Monday" 2002, vol. 7, no. 4. Dostępne na http://www.firstmonday.org/issues/issue7_4/hargittai/

¹⁸ F.F. Tien, T.T. Fu, The correlates of the digital divide and their impact on college student learning, "Computers and Education" 2008/50, s. 421–436. Dostępne na: http://ciilibrary.org:8000/ciil/Fulltext/computer_and_education/vol_50_1_2008/Article_28.pdf

¹⁹ G.D. Kuh, N. Vesper, Do computers enhance or detract from student learning?, "Research in Higher Education" 2001/ 42, s. 87 - 102.

²⁰ J. van Dijk, The Deepening Divide, Inequality in the Information Society, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi 2005.

Uwagi powyższe mają związek z dalszym rozwojem badań nad cyfrowym wykluczeniem. O ile bowiem kwestia nierównego dostępu do nowych mediów jest obszernie obecna w literaturze, to mniejszą skupia kwestia nierównych umiejętności korzystania z nich. Tymczasem, jak ujmuje tę kwestię E. Hargittai, kluczowa dla zrozumienia istoty podziału jest bowiem sprawa tzw. podziału drugiego poziomu, czyli umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami i korzystania z zasobów Internetu.²¹

Sam fakt dostępu do Internetu nie zmienia bowiem na przykład pasywnych, biernych konsumentów kultury w aktywne twórców, nie zapewnia pełnego czerpania korzyści jakie dostęp ten ze sobą niesie. Przeciwnie, jak przekonują J. v. Dijk i K. Hacker, dopiero z tej perspektywy można współcześnie mówić o prawdziwym wykluczeniu cyfrowym.²² Podczas gdy dla sprawnie korzystających z Internetu umiejętność ta jest pożądanym kapitałem, pozbawieni tej umiejętności nie są w stanie go pozyskać.²³

Dobitniej problem ten ukazuje H. Jenkins, który skłania się ku potrzebie redefiniowania zjawiska i proponuje nowe określenie – „participation gap”, które można zaadoptować jako „lukę uczestnictwa”.²⁴ Wyjaśniając te idee stwierdza on, że: „jak długo będziemy się koncentrować na dostępie, tak długo zmiana będzie łączona z technologiami: gdy tylko zaczniemy mówić o uczestnictwie, akcent przeniesie się na praktyki kulturowe”.²⁵

Drugi poziom wykluczenia ma związek z wiedzą i składają się nań bariery mentalne i braki kapitału kulturowego prowadzące do pasywnego i nieefektywnego, z perspektywy potencjalnych możliwości, korzystania z Internetu. To także obawy przed używaniem Internetu i braki umiejętności.

Według E. Hargittai, znacząco większe umiejętności w wyszukiwaniu pożądaných treści charakteryzują osoby młodsze i lepiej wykształcone. Jak dowodzą najnowsze badania prowadzone w USA, istotne jest także doświadczenie – większą wprawę mają osoby dłużej korzystające z Internetu.²⁶ Jak zatem można wnosić, podobna jest charakterystyka wykluczenia związanego z dostępem do sieci, jak korzystania z jej dobrodziejstw – beneficjentami rozwoju informatycznego są osoby lepiej wykształcone, młodsze oraz o większym umiejętnościach związanych doświadczeniem w korzystaniu z sieci.

Na ważkość powyższych problemów wskazuje M. Warschauer dla którego obsługa komputera i umiejętność korzystania z zasobów sieci jest równie istotną

²¹ E. Hargittai, *Second – Level...*, op.cit.

²² J. van. Dijk, K. Hacker, *The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon*, “The Information Society” 2003/19, s. 315 - 326.

²³ F.F. Tien, T.T. Fu, *The correlates...*, op.cit.

²⁴ H. Jenkins, *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 258.

²⁵ Tamże, s. 27.

²⁶ Tamże, s. 437- 442.

umiejętnością, jak umiejętność czytania i pisania w dobie industrialnej albo-
wiem.²⁷

1. Zarówno umiejętność czytania i pisania, jak i korzystania z technologii informatycznych (IT) przyczyniają się do postępu w ludzkiej komunikacji i pogłębiania wiedzy.
2. Podobnie jak dostęp do IT jest warunkiem udziału w informatycznej fazie kapitalizmu, tak umiejętność czytania i pisania były warunkami udziału w fazie przemysłowej.
3. Oba wymagają powiązań z fizycznymi artefaktami (komputer, książka).
4. Oba są nie tylko zaangażowanie w otrzymywanie, ale też produkowanie informacji.
5. Oba są związane z wykluczeniem piśmiennictwa i wykluczeniem cyfrowym.

Uwagi M. Warschauera podkreślają, że pomimo akcentowanego w kontekście nowych mediów determinizmu technologicznego, do wykorzystania ich możliwości niezbędne jest przygotowanie i sam dostęp nie jest edukacyjnym panaceum. Ponadto, nabycie umiejętności obsługi nowych mediów nie jest tylko kwestią edukacyjną²⁸, ale także sprawowania władzy.²⁹

Zróżnicowanie w dostępie do poszukiwanych treści dotyczy także możliwości czerpania dodatkowych korzyści. Teoretycznie niemal nieograniczony dostęp do informacji jest w praktyce zależny od sposobu jej prezentacji. Jak istotne są umiejętności kategoryzowania informacji i linków wskazuje m.in. koncentracja wizyt na stronach internetowych. Okazuje się bowiem, że aż 80 proc. z nich przypada na 0,5 proc. Wszystkich stron WWW, a zdecydowana większość, bo aż 85 proc. poszukujących informacji nie zagląda na kolejną stronę rezultatów wyszukiwania w wyszukiwarce.³⁰

Na wykluczenie cyfrowe wpływ mają także przyzwyczajenia, które należy rozumieć jako powody dla których wykorzystywana jest sieć. Zróżnicowanie celów korzystania z sieci można też definiować jako podział cyfrowy pomiędzy tymi, którzy kierują się celami zarobkowymi i, tymi którzy korzystają dla celów rozrywkowych.³¹

²⁷ M. Warschauer, *Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide*, MIT Press, Cambridge 2003, s. 38 – 39.

²⁸ K. Tyner twierdzi, że korzystanie z nowych cyfrowych media powinno być związane z krytycznym poszukiwaniem informacji, badaniami, organizowaniem i selekcją oraz utrzymaniem form komunikacji wykorzystujących pełen spektrum dostępnych informacyjnych narzędzi. K. Tyner, *Beyond Boxes and Wires*, "Television & New Media" 2003/4/4, s. 371- 88.

²⁹ Tamże, s. 46.

³⁰ P. DiMaggio, E. Hargittai, W. Neuman, J. Robinson, Social implications of the internet, "Annual Review of Sociology" 2001/ 27, s. 307 - 336.

³¹ E. Hargittai, A. Hinnant, Digital Inequality: differences in young adults' use of the Internet, "Communication Research" 2008, s. 602 – 622.

Wykluczenie cyfrowe przybrać może także trzeci poziom. To podział na tych, którzy są zainteresowani Internetem, ale głównie względów ekonomicznych nie mogą tego uczynić (stają wobec bariery ekonomicznej), oraz tych, którzy są tak dalece wykluczeni społecznie, że cechują się bardzo niską świadomością omawianej kwestii (np. seniorzy).³²

Wielowymiarowa synteza –model wykluczenia

Zarysowane powyżej uwagi pozwalają na uznanie, że w badaniach nad zjawiskiem cyfrowego wykluczenia dominowały i nadal dominują jednowymiarowe analizy. I tak, z perspektywy demograficznej koncentrowano się na podziale na użytkowników Internetu i pozostałych członków społeczeństwa, geografowie skupiali się na przestrzennej lokalizacji wywodząc swe wnioski z analiz wpływu miejsca zamieszkania w danym kraju i regionie wpływa na dostęp do Internetu; tak rozwinięte Zachód i Północ były często określane jako cieszące się dostępem, a Południe jako pozbawione dostępu. Rozważano też wykluczenie jako wyzwanie technologiczną, sprowadzając wręcz problem do np. skonstruowania odpowiedniego szerokopasmowego łącza umożliwiającego dostęp milionom odbiorców. Tak to za „podłączonych” uznawano osoby korzystające z takich możliwości w przeciwieństwie do „nie podłączonych” (podłączonych chaotycznie).

Przedstawiciele nauk politycznych rozważali z kolei wykluczenie w kategoriach tych, którzy zarządzają i tych, którzy są zarządzani bądź, bardziej generalnie, z perspektywy uczestnictwa w procesach demokratycznych. Dla ekonomistów cyfrowe wykluczenie sprowadzał się generalnie do poziomu dochodów, bogactwa i biedy, a także do możliwości zarabiania przez firmy poprzez sprzedaż internetową. „Podłączeni” mieli okazać się bogatszymi, a „cyfrowo biedni” – zubożałymi i nie dokonującymi zakupów on – line.

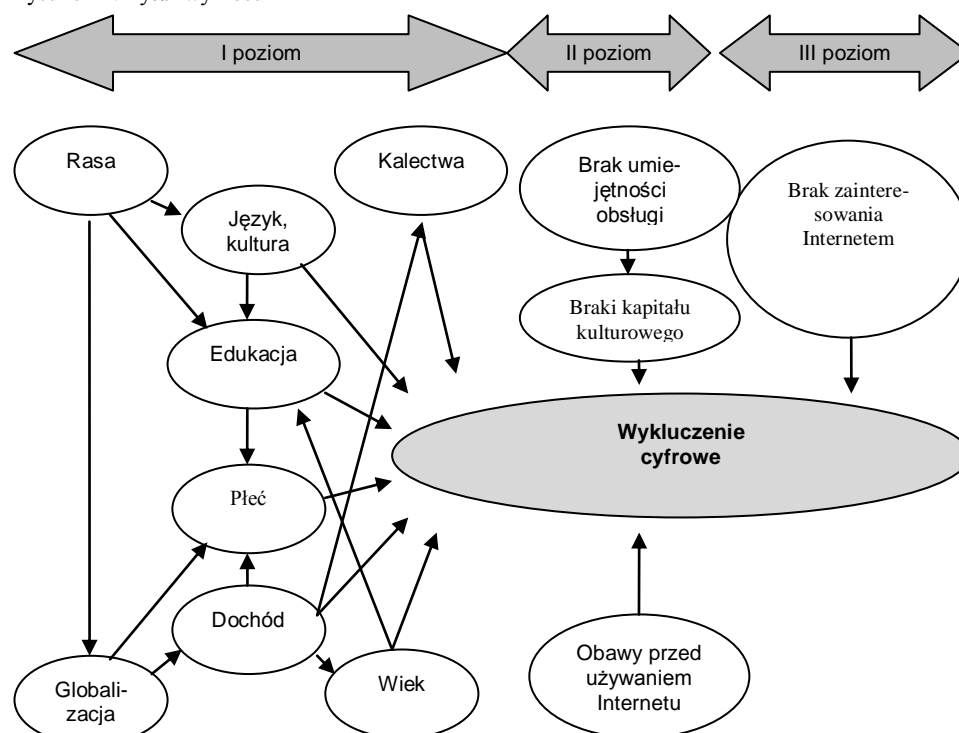
Perspektywa socjologiczna dotyczy przede wszystkim socio - ekonomicznego statusu, klasy społecznej, etnicznych mniejszości i rasy. Dostępem cieszyć się mają głównie przedstawiciele klasy wyższej i profesjonalisci z klasy średniej, białe większości oraz mieszkańcy wysoko rozwiniętego Zachodu. Pozbawieni dostępu to członkowie niższych klas i „widocznych” mniejszości. Dla przedstawicieli zawodów związanych z edukacją wykluczenie cyfrowe jest z kolei wyzwaniem, któremu zaradzić może edukacja np. poprzez Internet. Z perspektywy feministycznej to natomiast problem równości płci i uprzywilejowania mężczyzn.³³

³² C. Cuneo, *Globalized and Localized Digital Divides Along the Information Highway: A Fragile Synthesis Across Bridges, Ramps, Cloverleaves, and Ladders*, University of Saskatchewan, Hamilton 2002, s. 5, [za:] A. Reddick, Ch. Boucher, M. Groseilliers, *The Dual Digital Divide: The Information Highway in Canada*. Public Interest Advocacy Centre. Ottawa 2000.

³³ C. Cuneo, *Globalized and Localized Digital Divides Along the Information Highway: A Fragile Synthesis Across Bridges, Ramps, Cloverleaves, and Ladders*, University of Saskatchewan, Hamilton 2002, s. 3.

Każdy z powyższych poglądów wydaje się uproszczony i prezentuje niekształconą wizję cyfrowego wykluczenia, a dyskusja na temat znaczenia każdego z nich jedynie pogłębia owe schematyczne podejście. W tym kontekście niezbędna wydaje się próba integracji poszczególnych wymiarów wykluczenia cyfrowego, która przybrać może następujący graficzny obraz uwzględniający istotne wzajemne relacje.

Rysunek 1. Tytuł wykresu

Źródło: Opracowanie własne, wykorzystano elementy modelu zaprezentowanego w: C. Cuneo, Globalized and Localized Digital Divides Along the Information Highway: A Fragile Synthesis Across Bridges, Ramps, Cloverleaves, and Ladders, University of Saskatchewan, Hamilton 2002.

W przedstawionym modelu wykluczenia cyfrowego najważniejszym determinantem jest dochód i bogactwo przedstawione w globalnym kontekście. Na poziomie narodowym są one związane z infrastrukturą umożliwiającą dostęp do Internetu. Elementami modelu jest także kultura, język i rasa oraz przynależność do grupy etnicznej funkcjonujące na poziomie narodowym. Kultura i język objawiają się jako istotne zmienne w kontekście różnic etnicznych i rasowych pomiędzy narodami i krajami. Mają także wpływ na edukację niwelującą trady-

cyjne opory kulturowe przeciw otwartej ekspresji w Internecie. Zaawansowana edukacja wielu krajach dotyczy nauki j. angielskiego jako najbardziej popularnego w Internecie. Powiązanie między globalizacją a edukacją ma w tym kontekście symbolizować internacjonalizację edukacji oraz wpływ napięcia związanego z rolą grup narodowościowych i etnicznych.

Model uwzględnia także wykluczenie drugiego stopnia poziomu obejmujące brak umiejętności obsługi i brak kapitału kulturowego. Choć mają one związek z postęпами edukacyjnymi czy na przykład Wykluczenie to wydaje się mieć charakter trwały, nie zaniknie bowiem wraz ze zwiększonym dostępem do internetu. W praktyce oznacza bowiem umiejętności prowadzenia poszukiwań, wiedzą o sposobie logowania, o programowaniu, komputerowym sprzęcie. Kwestie te, tak jak ich związki z charakterystykami użytkowników sieci są nowym polem dociekań, polem – co warto dodać rosnącym albowiem rozwój konstrukcji witryn internetowych i wzrost liczby informacji wymaga wciąż nowych umiejętności skutecznego ich wykorzystania, a coraz nowsze oprogramowania wprowadzane bez specjalnego zwracania uwagi na umiejętności i możliwości przeciętnego użytkownika stają się dostępne jedynie dla najbardziej wyrafinowanych użytkowników. W modelu II poziom wykluczenia jest zatem wyróżniony i celowo odseparowany od I poziomu dla podkreślenia jego znaczenia. Całość uzupełnia poziom III – brak zainteresowania Internetem.

Zaprezentowana modelowa całość jest w istocie opisem relacji składających się na istotny rodzaj stratyfikacji społecznej – tak widzi go m.in. M. Castells.³⁴ Różnice w tym dostępie nie tylko mają przekładać się na nierówności społeczne, ale wywoływać społeczne upośledzenia. M. Castells nie ma pod tym względem wątpliwości: odłączenie od Internetu lub połączenie powierzchniowe jest równoznaczne z marginalizacją w globalnym systemie sieciowym. Wykluczenie cyfrowe jest lustrzanym odbiciem nierówności społecznych. Przychody, wykształcenie, które opisują ekonomiczny status mają, zwłaszcza w warunkach rynkowych, podstawowe znaczenie dla możliwości korzystania lub nieskorzystania z nowoczesnych technologii komunikacyjnych i informacyjnych.

Choć takie założenie wydaje się zbyt radykalne – oznacza bowiem, że dostęp do Internetu poprawia pozycję społeczną osoby „podłączonej” – to można uznać, że brak dostępu wzmacnia i modyfikuje istniejące podziały, a jego upowszechnienie może zmniejszyć ich skalę. Podział cyfrowy nie jest zatem nową jakością, ale silnym stymulatorem istniejących procesów.

Zakończenie

Nie kwestowanemu poziomowi wykluczenia cyfrowego pierwszemu towarzyszy dobrze udokumentowany drugi poziom mający związek z wiedzą i związany także z barierami mentalnymi i brakami kapitału kulturowe prowadzącymi

³⁴ M. Castells, *Galaktyka Internetu, Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003, s. 275 – 304.

do pasywnego i nieefektywnego z perspektywy potencjalnych możliwości korzystania z Internetu. Obejmuje także obawy przed używaniem Internetu. Trzeci poziom wykluczenia dotyczy braku zainteresowania Internetem.

Współcześnie przybywa jednak badań, które wskazują na kolejne poziomy wykluczenia, które dotyczyć mają np. różnic we wzorcach korzystania z mediów elektronicznych (zaspokajanie potrzeb informacyjnych bądź rozrywkowych), które sprzyjają rozwojowi jednostek i społeczności lub rozwój ten hamują.³⁵ Proponowany już poziom piąty ma dotyczyć wyboru użytkowników: niektóre osoby pragną korzystać z nowoczesnych technologii, a niektóre nie – to kwestia indywidualnych wyborów, motywacji i osobistych wartości.

Zaprezentowany model kompleksowego ujęcia zjawiska wykluczenia w jego kluczowych elementach nie wykracza poza najistotniejsze determinanty, ograniczając się – to zabieg celowy – do najlepiej rozpoznanych. Łączy różne perspektywy badawcze z poziomami wykluczenia. Wraz z rozwojem badań może być zatem uzupełniony o kolejne składowe.

Literatura

- [1] Beilock R., Dimitrova D., *An Exploratory Model of Inter-Country Internet Diffusion*, "Telecommunications Policy" 2003, vol. 27.
- [2] Castells M., *Galaktyka Internetu, Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.
- [3] Cuneo C., *Globalized and Localized Digital Divides Along the Information Highway: A Fragile Synthesis Across Bridges, Ramps, Cloverleaves, and Ladders*, University of Saskatchewan, Hamilton 2002.
- [4] DiMaggio P., Hargittai E., Celeste C., Shafer S., *From Unequal Access to Differentiated Use: A Literature Review and Agenda for Research on Digital Inequality*, Report prepared for the Russell Sage Foundation 2001.
- [5] DiMaggio P., Hargittai E., Neuman W., Robinson J., *Social implications of the internet*, "Annual Review of Sociology" 2001/ 27.
- [6] Dijk van J., *The Deepening Divide, Inequality in the Information Society*, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi 2005.
- [7] Dijk van J., Hacker K., *The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon*, "The Information Society" 2003/19.
- [8] DiMaggio P., Hargittai E., Neuman W., Robinson J., *Social implications of the internet*, "Annual Review of Sociology" 2001/ 27.
- [9] Gordon R.G., Ethnologue. *Languages of the World*, Dallas, SIL International. Dostępne na: <http://www.ethnologue.com>
- [10] Guillena M.F., Suarez S.L., *Developing the Internet: entrepreneurship and public policy in Ireland, Singapore, Argentina, and Spain*, "Telecommunications Policy" 2001 vol. 25.
- [11] Kuh G.D., Vesper N., *Do computers enhance or detract from student learning?*, "Research in Higher Education" 2001/ 42.

³⁵ E. Hargittai, A. Hinnant, Digital Inequality: differences in young adults' use of the Internet, "Communication Research" 2008, s. 602 – 622.

- [12] Fong E., Wellman B., Kew M. Wilkes R., *Correlates of the Digital Divide: Individual, Household and Spatial Variation*, University of Toronto., Dostępne na: http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/netlab/PUBLICATIONS/_frames.html, 2001.
- [13] Hargittai E., *Second – Level Digital Divide: Differences in People’s Inline Skills*, “First Monday” 2002, vol.7, no. 4.
- [14] Hargittai E., *Weaving the Western Web: Explaining differences in Internet connectivity among OECD countries*, “Telecommunications Policy” 1999, vol. 23.
- [15] Hargittai E., Hinnant A., *Digital Inequality: differences in young adults’ use of the Internet*, “Communication Research” 2008.
- [16] Jenkins H., *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
- [17] Mossberger K., Kaplan D., Michele G.A., *Going Online Without Easy Access: A Tale of Three Cities*, “Journal of Urban Affairs” 2008.
- [18] Mohn T., *That Digital Divide, Bridged in a Classroom*, “New York Times” 29.XI.2008..
- [19] Mossberger K., Tolbert C.J., Stansbury M., *Virtual inequality: Beyond the Digital Divide*, Georgetown University Press, Washington 2003.
- [20] Norris P., *Digital divide. Civic engagement, information poverty and the Internet worldwide*, Cambridge University Press, New York 2001.
- [21] Norris P., *The Digital Divide, The Information Society Reader*, [w:] F. Webster (red.), *The Information Society Reader*, Routledge, New York 2004.
- [22] Snell-Hornby M., *Communicating in the Global Village: On Language Translation and Cultural Identity*, [w:] Schäffner Ch. (red.), *Translation in the Global Village, Multilingual Matters*, Clevedon 2000.
- [23] Tien F.F., Fu T.T., *The correlates of the digital divide and their impact on college student learning*, “Computers and Education” 2008/50.
- [24] Tyner K., *Beyond Boxes and Wires*, “Television & New Media” 2003/4/4.
- [25] M. Warschauer., *Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide*, MIT Press, Cambridge 2003.
- [26] Wunna P.V., Leiter D.B., *Deteminants of Inter – Country Internet Diffusion Rates*, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit Bonn 2008.